

אבן העזר

קרבה בין מטפלות למטופלים במוסדות לשיקום נפשי

שאלה.

בשנת השירות הלאומי, אני מתנדבת במועדון אשר נועד לסייע ולשקם נפגעי נפש - אנשים שאושפזו בעבר בבתי חולים לחולי נפש והשתחררו זה מכבר, רוב רובם של החולים במועדון הם סכיזופרנים ולמדתי מפי מומחים במקום שקרוב לודאי שישונו להתאשפו בעתיד כתוצאה ממשבר נפשי חוזר. התפקיד המוטל עלי ועל חברתי במקום, הוא לשוחח עם חברי המועדון, לדובב אותם להשתלב בחיי החברה. אנו משחקות עמם במשחקים למניהם ומשמשות אוזן קשבת לבעיותיהם. חשוב לציין שקבלנו ועדיין אנו מקבלות הדרכה חודשית לגבי הטיפול בחברים, כמו"כ אנו מלוות לאורך כל הזמן בצוות מומחים. רוב חברי המועדון הם גברים בשנות השלושים לחייהם, ובאופן טבעי רובם אינם רואים אותנו, מתנדבות השירות הלאומי, כמקצועיות בלבד, אלא מגסים ליצור עמנו קשר אישי יותר, ולעיתים אף רואים החברים בקשר זה קשר הנושא אופי של יחסי גבר ואשה. אנו מצידנו כמובן לא נותנות יד לכך וחוזרות שוב ושוב על העובדה שבאנו במטרה שונה לגמרי, אך לא תמיד הכרזה שכזו עוזרת.

בד"כ מלווה כל בקור במועדון בלחיצות ידיים, טפחות על שכם וכו'. למודת נסיון של חודש עבודה במועדון אני יודעת בבטחה כי לא עוזרים בקשות והסברים, ואף גרוע מכך - סירוב ללחיצת יד, אשר נחשבת בעיני חברי המועדון כאקט נמוסי בלבד, הינו בבחינת פגיעה אישית בחבר. מחריפה את הבעיה העובדה כי נפגעי הנפש הם על פי רוב אנשים בודדים המחפשים קשר אינטימי יותר, והם חוזרים ומציעים לי ולחברתי הצעות מתחום היחסים שבין המינים.

מה עלינו לעשות, אנו באות במטרה לסייע וחושבני כי עבודתנו חיונית, אולם האם ניתן להעדיפה על פני עקרונות הלכתיים אחרים? האם עלי לעזוב את עבודתי זו לנוכח המציאות שנוצרה?

בעיה דומה במקצת נוצרה במקום עבודה אחר שלי, זהו מוסד למפגרים עד גיל 30, שם אני מנגנת להם ומארגנת אותם לשירה, וגם שם קורה שאחד הבוגרים ניגש ומחבק בחוזקה, ולפעמים אף יותר מכך, למותר לציין כי שם לא שייך להסביר את חומרת העניין, ונזיפה אינה אפקטיבית. חשוב לציין כי רוב המפגרים במקום הם בעלי פגור קשה מאד.

תשובה.

בדבר השאלה על שיקום חברתי של סכיזופרנים בעזרת בנות צעירות, זהו עניין שאין לו פתרון הלכתי, וחמור הוא מאד להשתמש בהנאה של המפגשים האלה, כדי לרפא חולים. אם היה מדובר ביעוץ ובהדרכה, המצב היה שונה, אך כיון שמדובר בריקום קשרים ידידותיים וטיפוח חיבה, הרי שזהו דבר חמור, ודומה למה שספרו חז"ל על אדם אחד שחלה באופן נפשי עד שהרופאים אמרו שאם לא יבוא על אשה מסוימת ימות, וכמובן החכמים סירבו, אז ירדו מדרישתם

וביקשו רק שיראה אותה ערומה שאם לא כן ימות, וכמובן גם זאת סירבו חכמים. לבסוף אמרו: "תספר עמו מאחורי הגדר", אך גם על זה אמרו חכמים: "ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר" (סנהדרין ע"ה א). סיפור מאחורי הגדר הכוונה לשיחה אינטימית, וגם זה אסור, כי זה סוג של קשר נפשי ששמור בין איש לאשתו. איננו אומרים שהמקרה שלנו זהה, ורק הבאנו זאת לשם משל. אמנם נכון שמצוה גדולה לעזור לחולים אלה, אך יש לעשות זאת בצורה טהורה, וזה קצת דומה לשאלה של החתם סופר על ילד קטן חולה במחלה נפשית, אך המוסד הטיפולי מתנהל על ידי גויים והמזון אינו כשר, והוא אומר שאף אם נמצא פתרון הלכתי לבעיה הזאת של התעלמות מן המזון הזה, הרי לגופו של עניין ידוע שמאכלות אסורות מטמטמות לבו של אדם, אז מה לנו לרפא טמטום על ידי גרימת טמטום אחר (שו"ת חת"ס אות ס' פג וע' שו"ת בית יצחק אה"ע לט). גם בזה איננו אומרים שהמקרים זהים, אלא רק רצינו להעלות את הרעיון שאין זה מן ההגיון ומן היושר לרפא מחלה אחת על ידי גרימת מחלה אחרת, והרי כל עבירה מטמאה את הנפש, אף אם טומאה זו אינה נראית לעין. לכן את העבודה החשובה הזאת, יש לעשות על ידי גברים, או לפחות על ידי נשים מבוגרות נשואות, ובודאי לא על ידי צעירות רווקות. עצם הבעיה של נתינת היד אינה כל כך חמורה, שאכן זהו צעד העומד על הגבול בין הבעת חיבה, שהיא אסורה על ידי מגע גופני, ובין הבעת נימוס, אך כל זה נאמר מצד היוזם, אך מצד המשיב ומושיט יד חזרה ליד מושטת אליה, בצורה מינימאלית, כדי לא לפגוע, זהו ודאי הבעת נימוס בלבד, והיה מקום להתיר באופן עקרוני (שו"ת דבר יהושע ח"ג אה"ע טו), וגם באופן מעשי בשעת הדחק כמו זאת, ע"י הושטת יד חוזרת ברפרוף מהיר. אך כאמור הבעיה החמורה היא הפעילות המכוונת לריקום יחסים חברתיים אישיים, שבודאי אצל גברים אלה יש להן מובן של קשרים בין איש לאשה.

באשר למועדות מפגרים, השאלה יותר קלה, מפני שלא מדובר על קשירת קשרים אישיים אלא על ארגון פעילות חברתית או בידורית, וגם מפני שמדובר במפגרים שתפיסותיהן משובשות. כלומר אם זהו פיגור כל כך קשה, שאין אצלו הבחנה בין גבר לאשה, אפשר בשעת הדחק כזאת להתעלם מגילווי החיבה. וגם אם הפיגור יותר חלש, הרי את אינך יוזמת את הקשר האישי כמו במקרה הקודם, אלא הוא מתנפל עליך, ולכן מה שנותר לך לעשות הוא לחמוק ממנו בזריזות, וזהו כמו כל מיני תפקידים שנשים ממלאות, והן מועדות לחיזורים מסוגים שונים. לא נכנסנו כאן לשאלה של הסתכלות באשה במצב כזה שכל המבטים מופנים אליה, וכן לשאלה של אשה ששרה לפני גברים, אך עצם הניגון לגברים הוא מותר (ערוה"ש ע"ה ח).

מכנסיים לבנות בטויל

שאלה.

אני מדריך בסניף בנ"ע ולצערי כאשר הייתי במסע סוכות ראיתי מדריכות, מסניפים אחרים, הולכות במסע עם מכנסיים (לא צמודות), עד כמה שידוע לי בנושא ישנו איסור ללכת עם מכנסיים במסע ואפילו לא צמודות. כאשר הערתי למדריכה שאסור ללבוש מכנסיים היא אמרה לי שיש מקילים בזה משום שזה יותר צנוע. מה הדין והאם ישנו חיוב להעיר לחניכות ומאיזה גיל?

תשובה.

ודאי שאין לבנות לילך עם מכנסים אפילו בטויל ועליהם להיות לבושות בחצאית, כי מכנסים

אפילו לא צמודות אינם צנועים, אך אם נוצר מצב בטיול שחצאית עוד פחות צנועה, אז יש לבחור את הרע במיעוטו ואת הטוב ברובו. אך הדרך הטובה היא ללכת גם לטיולים עם חצאית, והרבה בנות לובשות חצאיות ארוכות ורחבות בטיולים, והן מאד צנועות. פיתרון אחר הוא ללבוש מכנסיים כגון מכנסי התעמלות תחת החצאית, וגם זה צנוע ומותר. אך אם בכל זאת הבנות תובעות ללבוש דווקא מכנסיים, אז יש להן ללבוש חולצה ארוכה ורחבה המכונה טוניקה שמגיע עד לאמצע השוק, מה שממעיט את אי הצניעות של המכנסיים. וכמו כל ענייני התורה, יש לחנך לכל זה, גם חניכות צעירות, הכל כפי יכולתן, כמו כל ענייני חינוך.

חצאית מכנסיים

שאלה.

מה דעת כב' הרב על חצאית מכנסיים שמעתי מנשים רבות וממדריכות באולפנא שלנו שיש בזה מצד אחד גדר צניעות טוב מאד, אך בכל זאת, יש גם שם מכנסיים מכיון שיש הפסק בבגד הדומה למכנסיים.

תשובה.

1. ברור שאם הבגד אינו צנוע מפני שהוא צמוד לגוף, שהוא אסור, וכמובן אין זה דין מיוחד לאותו בגד, אלא דין כללי בכל בגד, שגם יכול להיות בחצאית אך יותר שכיח במכנסיים.
2. אם הבגד הינו צנוע, אי אפשר לאסור אותו שהרי אין בזה משום לא ילבש כיוון שאין גברים לובשים מכנסיים כאלה כלל וכלל, ועל אף שהוא דומה למכנסיים, הרי פנים חדשים לגמרי באו לכאן, ביחוד שעצם האיסור של מכנסיים משום לא ילבש אינו איסור ברור, כיון שבימינו מכנסיים כבר אינם בגד מיוחד לגברים אלא מיועד לגברים ולנשים, כמו אותו מעיל שרבי יהודה לבש עם אשתו לסרוגין (נדרים מט ב), ובימינו כיון שהרבה נשים לובשות מכנסיים קשה לאמר שזהו לבוש גברי במהותו, ומובן מאליו שהנשים הראשונות שפרצו את הגדר עברו על לא ילבש, אך אחרי שהוא נפרץ, כבר אין משום לא ילבש, כי קשה לומר שיש בזה התדמות לגברים. וכל זה אמור במכנסיים ששונים לגמרי אצל איש ואשה, אך ביחס למכנסיים המשונים בצורתם או צבעם אצל נשים, עוד יותר קשה לומר שיש בזה משום לא ילבש, שאם כן נצטרך לאסור גם חולצות וסוודרים ואין לדבר סוף, ומה שיש אומרים שמכנסיים מיוחדים בזה שיש הפסק באמצע, וזהו בגד גברי במהותו, זו סברא מחודשת לגמרי, שלא מוזכרת ברמזים ובפוסקים, ואמנם יש לה רמז בריש פסחים שהתורה לא רצתה לגבי אשה להשתמש בלשון מרכב אלא רק בלשון מושב (פסחים ג א), ורש"י הסביר: "לפי שאין הגון להזכיר רכיבה ופיסוק רגלים באשה, ואע"פ שהמרכב והמושב שווין ביניהם". אך קשה להביא משם הוכחה מוכחת בדבר שלא נפסק בראשונים, ולא עוד אלא שאין התנגדות שאשה תרכב, וכל ההתנגדות היא להשתמש בלשון רכיבה שהיא לשון מגונה ולא נקיה, ואכן רש"י רומז לזה באומרו שמרכב ומושב הם מושגים זהים. וכן הגמרא מביאה בעצמה "ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים", ומתרצת שכיוון שגמל הוא גבוה ויש פחד ליפול, דרך הנשים לרכב. וכן "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור" והגמרא מתרצת שזה נגרר בגלל הבנים. וכן "והיא רוכבת על החמור" ומתרצת שזה היה בלילה, ויש פחד ליפול, הרי שאין

איסור גמור לרכב בפיסוק רגלים, ואם יש צורך אוביקטיבי בכך, אז מותר. וביחוד שנראה שהכל אינו עניין של איסור רכיבה אלא איסור הזכרת הביטוי, כדברי הר"ח: "המרכב הוא בפיסוק רגלים והוא דרך גנאי באשה הזכרת פיסוק רגלים במקום שאפשר להזכירו בלשון שבת, אבל ברכיבת הגמל וכיוצא בה משום פחד שמתיראה לרכוב דרך ישיבה שלא תפול אי אפשר שלא להזכיר רכיבה, אין עליו כלום". אך אפילו אם נחדש שפיסוק רגליים אסור אפילו כאשר המכנסיים רחבות וצנועות, מכל מקום אם חצאית-מכנסיים עשויה בצורה כזאת שלא ניכר פיסוק הרגליים, אי אפשר לאסור. בודאי שאם תבוא בת ותשאל מה עדיף, אנו נשיב לה שעדיף חצאית רגילה, ושתתרחק מחידושים, וכל חידוש גם אם טוב עלול הוא להתפשט מעבר לגבול, ומי ידע לתחום עד איפה זה חצאית מכנסיים ומאיפה זה מתחיל להיות מכנסיים, לכן מה טוב ומה געים לסגור דרכנו בגזית, וכל חידוש זה לא ייראה ולא יימצא, והרחק מן כיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה לו. אך אם בת עומדת בדעתה לילך כן, מאיפה ניקח לאסור עליה. אך אם נצטרך להכריע בין חצאית-מכנסיים צנועה לבין חצאית לא צנועה, ודאי שנבחר בראשון.

3. אבל אם החצאית-מכנסיים עשויה בצורה כזאת שבכלל לא ניכר שהיא מכנסיים, אלא רק למסתכל בהתבוננות, לא רק שלא נוכל לאסור, אלא גם נוכל להתיר, שהרי לא ניכר שיש כאן צד מכנסיים, ומה שזה בכל זאת ניכר אחרי התבוננות, מי ביקש זאת מעיניכם להתבונן על בנות ישראל.

מטפחת או פאה

שאלה.

בנוגע לשאלה האם יש עדיפות לפאה שכמסה בד"כ כל השער, על מטפחת שיש יותר סיכויים ליציאת שערות החוצה, השיב לי הרב, שביציאת שער החוצה מפסידים זמנית את מעלת הזוהר, ופאה מפסידה באופן קבוע מעלת מטפחת השנויה במחלוקת הפוסקים. ועל כך יש לנו להקשות:

1. נכון שהחיסרון של פאה לעומת מטפחת הוא שהיא שנויה במחלוקת הפוסקים, אך לאחר שנפסקה הלכה שפאה מותרת "במדינות שיוצאים הנשים בפיאה נוכרית מגולה" (שו"ע או"ח מ"ב ע"ה ס"ק ט"ו) אין כאן יותר מחלוקת ויש כאן הכרעה ברורה במקרה הזה להיתר של פאה. וא"כ עדיפה פאה על מטפחת.

2. יש הרבה נשים שמוציאות לכתחילה קצת שערות באופן המותר. א"כ נשים אלו מפסידות באופן קבוע את מעלת הזוהר: והלכך במקרה זה אין עדיפות של מטפחת על פאה, אלא אדרבא יש עדיפות לפאה, כי במקרה זה יש סיכוי סביר שיתגלו גם השערות שמעבר לשיעור המותר של שתי אצבעות.

3. לפי תשובתו העדיפות של מטפחת על פיאה קיימת רק במקרה שהיא תופסת כל השער. לפי זה יוצא שכל הנשים אשר מוציאות שער לכתחילה באופן המותר (כפי ש"כ לעיל סי"ב), עדיף שיחבשו פאות ולא מטפחות. ולא שמענו הנחיה כזו.

תשובה.

השנתי בעניי לשאלה שנשאלתי שמטפחת ראש שמכסה את הכל עדיפה על פאה נכרית

- המכסה את הכל, על אף הסיכון ששערות יברחו מן המטפחת, כי זה רק הפסד זמני של מעלת הזרה. אך גם אם שערות יוצאות קצת באופן קבוע בצורה מותרת נראה שמטפחת עדיפה.
1. נכון שהמשנה ברורה פסק שפאה נכרית מותרת, אך אין זה מבטל את העובדה שזה שנוי במחלוקת קדמונית, וגם המשנה ברורה יודה שיש מעלה למטפחת, והוא אף רומז לכך באומרו שהיתר פאה נוכרית אינו אלא איפה שנהגו, סימן שיש לה חיסרון לעומת מטפחת, ולפעמים הפוסק המתיר סובר שאין שום מעלה לפסק האוסר, כמו בית הלל שסוברים שאין מעלה לקרות קריאת שמע של ערבית בשכיבה כדעת בית שמאי, ולכן לפי כמה פירושים נגזף רבי טרפון בסוף פרק ראשון של ברכות, אך לפעמים הפוסק המתיר מודה לאוסר שדעתו עדיפה, אלא שהוא סובר שיש להקל, כגון בית שמאי שפוסקים שהשוכח ברכת המזון צריך לחזור למקום בו אכל, ובית הלל מקילים לברך במקום שנזכר, אך גם הם מודים שעדיף כמו בית שמאי. רק אם המשנה ברורה פסק שפאה נכרית מותרת, הרי היא מותרת ללא פקפוק, אך אין זה מבטל את מעלתה ההלכתית של מטפחת.
 2. אם אשה מוציאה במטפחת קצת שער באופן מותר, היא מפסידה מעלת הזרה, אך מרויחה את מעלת המטפחת לעימת פאה נכרית, ועל פי כללי ההלכה מעלת החלצות ממחלוקת הפוסקים על פי דרכי הלכה נגלות, ודאי עדיפה על מעלה על פי נסתר.
 3. כבר אמרתי שעניתי לשאלה שנשאלתי, אך אין הכי נמי שגם מטפחת שאינה תופסת כל השער יש מקום להעדיף. אך בהחלט יש פוסקים שבפירוש אמרו להעדיף פאה נכרית מפני נימוק זה. אך יותר נראה להעדיף מטפחת כמו שאמרנו. ואגב, גם המתירים פאה, כוונתם לפאה צנועה, ככל שאר הבגדים שצריכים להיות צנועים.

שער באשה

שאלה.

האם כיוסי-ראש לאישה חייב לכסות את כל ראשה? או שמותר שיבצבצו מספר שערות מסביב?

תשובה.

ראוי להחמיר על פי ספר הזוהר שלא תראה אף שיערה החוצה, אך מן הדין, השערות שבנורחות החוצה מן הצד מכסוי ראש המהודק כראוי, אין בהן איסור (משנה ברורה ע"ה ס"ק ד).

שאלה.

האם גם בימינו, כאשר לענ"ד לא קיים עדיין "שער באשה - כערוה". (ואם קיים-מדוע?) - יש עניין בכיוסי הראש?

תשובה.

חוקי התורה לא ישתנו לעולם, וגם הדין זה "שלא תלכנה בנות ישראל גלויות ראש". וגם מי שחי בארץ בה מנהגי הצניעות נהרסו, והרבה נשים לא מקפידות עליהם, הרי הם לא ישתנו לעולם, והעדינות הצניעותית תמיד תישאר בעינה. זאת ועוד, הדין של שער באשה ערוה מתיחס

לשני נושאים: איסור גילוי שער בפני איש זר, ואיסור לאמר דברי תורה או תפילה בפני שער אשה גלוי אפילו אשתו. בנקודה השניה יש פוסקים בדורות האחרונים כגון הבן איש חי והגר"מ פיינשטיין שהקילו. שכיון שהרבה נשים רגילות לגלות שערן, מותר לומר דברי תורה ממול. כי הדין הזה, תלוי בהתרגשות השלילית שראיה זו גורמת, ואם רגילים, אין התרגשות. ובוזה שונה שער משאר חלקי הגוף, שהם בלתי צנועים במהותם, ואי הצניעות גורמת לאיסור. אך שער אינו אסור במהותו, והוכחה לכך שבחורה רווקה מותרת לגלותו, אלא שהתורה ציותה לאשה בשואה לכסותו, לכן האיסור גורם לאי-הצניעות. אך בימינו שהרבה מגלות אין איסור בדברי תורה. אמנם הרבה פוסקים חולקים על זה וסוברים שלעולם זה אסור, כגון המשנה ברורה (עה ס"ק). אבל כל זה לגבי אמירת דברי תורה, אך גילוי שער, אסור לכל הדעות, כי זהו דבר יפה, ואסור לאיש להנות מהסתכלות ביופיה של אשה שאינה שלו, כמו שספר שיר השירים משבח את השער ביופיו.

הרצאה על ידי אשה

שאלה.

בענין עמידת אשה לפני קהל מעורב בהרצאה וכדומה. האם מותר הדבר ומה אם המדובר במורה הסוקרת פעילות שנתית לפני הורי תלמידותיה וכדומה. ואף נשאלת שאלות ועונה עליהם?

תשובה.

אסור לאיש להסתכל ביופיה של אשה, ואם אשה מרצה בפני גברים, זהו דבר כמעט בלתי אפשרי שלא יסתכלו ביופיה אפילו מעט מן המעט. לכן הרצאה אסורה בהחלט. ולכן ישיבות הורים עם המורה היא בעיה קשה. אם זו פגישה אישית בין המורה ואבי הילדים, מותר הדבר, כיון שמדברים באופן רציני לגופו של עניין, ויכול בהחלט האיש להשפיל עיניו ולא להסתכל בה כלל, ואם רואה אותה לזמנים קצרים, הרי זו ראייה בעלמא לפי תומו שאינה אסורה מן הדין, אך אם המורה מדברת זמן ארוך וכל המבטים מופנים אליה, הרי היא מכשילה את הגברים. ואמנם אפשר לומר שהגברים באים סוף סוף כדי להתעניין בלימודים של ילדיהם, ואין להם עניין רב להסתכל ביופיה של המורה, ואם הם רוצים, הרי הם יכולים להשפיל עיניהם, ויוצא שאין המורה מכשילה אותם, שהרי אינה מזמינה אותם כדי שיסתכלו עליה, אלא שיקשיבו לדבריה, ואם הם רוצים להסתכל ביופיה, הרי זו בעיה שלהם. ובכל זאת יש כאן בעיה קשה מאד מבחינה הלכתית.

הזרעה מלאכותית מתורם יהודי

בענין הזרעה מלאכותית יש שלשה דיונים: מהבעל, מאיש זר יהודי, מאיש זר גוי. ביחס להזרעה מלאכותית מהבעל, הדיון סובב מסביב לאיסור הוצאת זרע לבטלה, וגם חששות שהרופאים יערבבו עוד זרע, ויש שאמרו שממילא הילד הנולד לא ייחשב לבנו של האב, אך רבים מתירים את הוצאת הזרע, כיון שסוף סוף הוא לצורך פריה ורבייה, אפלו אם התוצאה מסופקת, וכל זה בתנאי שיהיה פיקוח כדי למנוע ערבוב זרע זר. ואמנם יש סייגו את ההיתר רק למציאות שהזוג חיכה כבר עשר שנים וניסה כל האפשרויות החלופיות, אך יש יש מתירים בלי צורך המתנה. ביחס להזרעה מתורם גוי, יש שמתירים בדוחק בשעת דחק גדול, אבל הרבה איסורים מחשש פן יצא ממשול להתיר גם במקום אסור. על כל פנים ודאי המקל יש לו על מי לסמוך.

לגבי הזרעה מלאכותית מאיש זר יהודי, הדיון טובב אם יש כאן מעשה זנות והאשה אסורה על בעלה, וכן אם הילד ממזר. הסוברים שזה מעשה זנות וכן שהילד ספק ממזר, אך הרבה אינם סוברים כן כיוון שהכל נעשה דרך הזרעה ולא דרך ביאה. ויש סוברים שלילד דין שתוקי שמכיר אמו ואין מכיר אביו, ובגלל זה דינו ספק ממזר. אך כולם מסכימים שלכתחילה אסור לעשות כן, והוא מעשה נבלה. וכן אסרו גזרה שמא ישא אחותו מאביו.

עד היום הזה לא קם פוסק שיתיר, אמנם באופן עקרוני אפשר יהיה לדון להתיר אם התורם היהודי ידוע שהוא כשר, וכן שמו יישמר במקום בטוח כדי להבטיח שהילד הנולד לא יתחתן עם קרובתו. אך כאמור עד היום לא ידוע לי פוסק שהתיר, ובנוסף לכך יהיה לילד הנולד בעיות ביחס לפוסקים הסוברים שהוא ספק ממזר או שיש בו ספק פסול. לכן אי אפשר מבחינה הלכתית, וגם אין זה מן התבונה לבצע צעד זה בלי הוראה מפורשת של פוסק גדול ומפורסם.

כמוכן אם בני הזוג יתגרשו באופן זמני, נופלות כל הבעיות, חוץ מזה של שתוקי שהוא ספק ממזר, אך כאמור אם התורם ידוע שהוא כשר אין בעיה, וכן נראה שבאופן כזה שהזרע מובא אל האשה, סומכים על הכלל שהוא בא מן הרוב הכשר. אך נשארת הבעיה של הגזרה שמא ישא אחותו, אבל גם בזה רישום מדוייק ובטוח יכול להועיל. אבל כאמור לעיל, אין לעשות צעדים אלה בלי הוראה מפורשת של פוסק מוסמך שיתיר גם מצד ההלכה, וגם כדי למנוע צרות לילד אחר כך.

קרבה מקרובי משפחה

שאלה.

האם מותר לבת לנגוע באחיה הגדול ממנה (אחרי גיל מצוות)? ומה הדין לגבי אחיה הקטן ממנה?

תשובה.

כתב הרמב"ם: "המחבק אחת מן העריות שאין לבו של אדם נוקפו עליהן, או שנשק לאחת מהן, כגון אחותו הגדולה ואחות אמו וכיוצא בהן, אעפ"י שאין שם תאוה ולא הנאה כלל, הרי זה מגונה ביותר ודבר אסור ומעשה טפשים הוא, שאין קריבין לערוה כלל בין גדולה בין קטנה חוץ מהאם לבנה והאב לבתו" (הלכות איסורי ביאה כא ו). הרי שנישוק וחיבוק אסור בין עם אח גדול, והוא הדין בנגיעה של חיבה, אבל אח קטן מותר, וכן לגבי נגיעה בעלמא שאין בה חיבה יכול להיות שאפשר להקל, שהרי נגיעה שאינה של חיבה אינה אסורה או מדרבנן, או משום שהיא דבר מגונה, וקירבת אח אינה מן התורה אלא רק מדרבנן, או בצירוף שני אלה יחד יתכן שאפשר להקל.

שאלה.

האם דין סבא כדין אבא ביחסו אלי, או ביחסי אליו בהלכות שונות? ומה דין דודים ובני דודים וקרובי משפחה?

תשובה.

לגבי סבא לנכדתו ולסבתא לנכדה מותר חיבוק ונישוק, כמו בין הורים לילדים (חכמת אדם קכה ו), אבל לגבי דודים ודודות, ושאר קרובי משפחה, אסור.

שלום בת לבן

שאלה.

האם מותר לבת לומר שלום לבן? ומה בעניין דרישת שלום?

תשובה.

כתב הרמב"ם: "אין שואלין בשלום אישה כלל ואפילו על ידי שליח" (הלכות איסורי ביאה פא ה). והוא הדין אשה (ע' קידושין ע ב), האיסור הוא מצד קרבת הדעת וגלויי האהבה, אבל סתם אמירת שלום בצורה מאופקת והגונה משום נימוס אפשר להתיר (ערוך השולחן כא ח).

קרבה אל אחותו

שאלה.

בעניין נגיעה, חיבוק ונישוק, בין אדם לבין האסורים עליו; - אחות, סבתא דודה? ראיתי מספר דברים בעניין:

- א. שבת יג א - עולא נשק לאחיותיו מצד אחד, ומצד שני אמר שאפילו שום קרבה אסור.
- ב. הרמב"ם הל' איסורי ביאה הכ"א הלכה ו', "הרי זה מגונה ביותר ודבר אסור הוא ומעשה טפשים".
- ג. קצשו"ע קנב י', שאסר כל נגיעות חיבה בין עריות (חוץ מאב עם בתו ואם עם בנה).

תשובה.

קרבה בין אדם לבין אחותו ודודתו אסורה, אלא אם כן הן ילדות קטנות, כמו שנפסק בקצור שולחן ערוך, וכן כתב הרמב"ם שזה אסור, אלא הוסיף שזה מגונה ומעשה טפשים, כדי לסלק את הקושיא שהימנעות נראית בלתי מנומסת, לכן הוא מבאר שאדרבה קרבה היא טפשות, אך אין זה איסור מן התורה לפי הרמב"ם, אלא רק איסור דרבנן, כיון שאין לבו נוקפו, כלומר שאינו מרגיש שום התרגשות מזה. באשר לעולא, הגמרא כבר ציינה שיש סתירה בין התנהגות עולא שנשק לאחותו, לבין פסיקתו שאסור לעשות כן. שכמובן אין זו סתירה גמורה, שהרי מן התורה מותר, ולכן הוא נהג כן, והוא אסר מדרבנן, משום גזירה והתרחקות, כפי שנימק זאת בעצמו: "לך לך אמר: נזירא סחור סחור, לכרמא לא תקרב". ואם כן איך הרשה לעצמו מה שאסר לכולם? מתרצים התוספות: "והוא היה ידוע בעצמו שלא יבא לידי הרהור שצדיק גמור היה כדאמרינן בפרק ב' דכתובות (יז א) דרב אדא בר אהבה מרכיב לה אכתפיה ומרקד אמרו לו רבנן אנן מהו למעבד הכי? אמר להם: אי דמיא לכוון כי כשירא לחיי, ואי לא לא. והספר לא חש לפרש ולהאריך כאן למה היה עושה" (ד"ה ופליגא). רב אדא בר אהבה היה מרכיב את הכלה על כתפיו ורוקד, וכאשר שאלוהו חכמים אם גם הם יכולים לנהוג כן, השיב להם שזה רק בתנאי שהרגשתם היא כאילו היא בול עץ. כמובן זה נכון רק ביחס ליחידי יחידיים שהם כמלאכי אלהים, ולא בכל אדם ואף לא בכל תלמיד חכם. וגם עולא היה במדרגה זאת. וכן כתב ספר החינוך: "הם זכרונם לברכה היו כמלאכים, שלא היה עסקם אפילו שעה קלה כי אם בתורה ובמצוות והינה מפורסמת כוונתם לכל העולם כשמש, ולא היו מרגישים הרגש רע בשום דבר מרוב דבקותם בתורה ובמצוות, אבל אנחנו עכשיו אין לבנו לפרוץ אפלו גדר קטן בענינים אלו כלל" (מצוה קפח). ובכל זאת יש לשאול על התוס' שאף אנחנו

במדרגתנו הנמוכה, ודאי ביחס לאחותנו לא נבוא לידי הרהור. והתשובה היא שאמנם כן הוא, ולכן אין כאן איסור מן התורה אלא מדרבנן, שמא מאחותנו ניגרר לדודתנו, וממנה לבת דודתנו וכן הלאה, ולכן חכמים גזרו, אך עולא לא היתה לו שום הרגשה, אף ביחס לנשים אחרות, כמו ר' אדא בר אבהו שלקח את הכלה על כתפו, לכן הקל לעצמו ביחס לאחותו, שידע שלא יבוא מתוך כך להרהור באשה אחרת מאשר אחותו, ולא כן אנחנו. אך באשר לסבתא יש מקום להקל, כי סבתא שלו, היא כמו אמא שלו.

ריקוד בנות עם תזמורת

שאלה.

האם מותר לבנות לרקוד כשמוז'ן (במרחק מה) ישנה תזמורת שמנגנת להם (תזמורת של בניס)?

תשובה.

בודאי שאסור לבנות לרקוד בנוכחות גברים שהרי הן מכשילות אותם באיסור הסתכלות, כדברי הרמב"ם שאסור לאיש "להביט ביופיה" של אשה (הלכות איסורי ביאה כא, ב), ובודאי שתזמורת הבנים יסתכלו בזמן מן הזמנים ביופין של הבנות הרוקדות. ואמנם הם עסוקים בנגינה, אך אין לאמר שזה נקרא "שרוד בעבודתו", כי ההסתכלות בבנות אינה מפריעה להם לנגן, אדרבה משתלבת במאמץ הניגון. לכן צריך לשים את התזמורת מאחורי מחיצה אטומה.

גיוס בנות

שאלה.

למה אסור לשרת בצבא, אם היא יודעת שהיא חזקה באמונה ובדרכה?

תשובה.

הנה הנסיון מראה שמופעלים על בנות הרבה לחצים בזמן שרותן הצבאי, וקשה להן מאד לעמוד בנסיון. קיימת סכנה של נפילה מוסרית ופגיעה בתמימות צניעותה. גם בת שטוענת שהיא חזקה באמונתה בדרכה, ולא תיכשל בדברים חמורים, עשויה להיכשל בהלכות פחות חמורות, אבל גם הן חלקים קדושים של תורתנו, והינן רשומות בקיצור בספר קיצור שולחן ערוך סימן קנב. ואפשר לתרום לאומה בדרך של שרות לאומי, בלי סיבוכים בענייני צניעות.

התגברות על הרהורים

שאלה.

אני לומד בישיבה תיכונית בכיתה י"א. לפני חודשים מספר פגשתי באקראי, תוך כדי עבודה, בנערה בת שתים עשרה, אך היא גראית בת גילי, ואפי' יותר מבוגרת. החלפתי עימה מספר מלים בעלמא, אך לאחר זמן התחלתי מהרהר בה ללא הרף. וכבר חודשים מספר אני חושב עליה, והדבר גורם לי צער וסבל ממשי וכן מבוכה. אני מתחבט בבעיה, האם כדאי ליצור עימה קשר אמיתי, תוך כדי החלפת מכתבים, כדי להשקיט את כאביי, וכן כדי ליצור איתה קשר לשמו, או שעוד לא הגיע הזמן לקשר, ואצטרך לחכות. באם התשובה שעלי לחכות מה הרב מציע שאעשה, כדי שלא אהיה

תשובה.

1. קודם כל ברור הוא שאין ליצור שום קשר, כי קשר בין בן ובת אינו סתם דבר בעלמא, אלא דבר קדוש לשם נישואים, דבר טהור ועליון, וכיון שאינך בגיל להתחתן, וקל וחומר הילדה רחוקה מזה, אין ליצור שום קשר לא בדבור, ולא בטלפון ולא בכתיבה, וגם אין לחשוב שזה ישקוט את התסיסה הפנימית, אולי באותו רגע זה ירגיע, ואחר כך זה יתסיס יסבך עוד יותר. והנטייה החזקה הזאת שמושכת אל המין השני, אינה פסולה מעיקרה, ויש לה מקום של כשרות בחיים, וזה במסגרת הנישואין, אך מחוצה לה, זה יצר הרע, וכולנו יודעים שכניעה ליצר הרע, מגבירה אותו עוד יותר "שכך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לך עשה כך עד שאומר לך: עבוד עבודה זרה, והולך ועובד" (שבת קה ב), קל וחומר יצר שהוא כל כך חזק, שכשהוא לרעה, הוא יכול ללפף את האדם עד מות, וכשהוא כשר, הוא בונה אהבה ואחווה ושלוש רעות בין בני הזוג לנצח.
2. לכן צריך להתגבר על הרהורים ולדחותם, וזה אמנם קשה, אך כידוע שאם ריבוננו של עולם שולח נסיון לאדם, הרי זה סימן שהוא יכול לעמוד בו, שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ומכניס אותם למצבים בהם ייכשלו, ואדרבה אחרי שהאדם עמד בנסיון הינו יותר חזק וטהור. ומעשה בחסיד אחד שבא אל רבו, אך רבו לא פתח לו את הדלת על אף שהתדפק זמן רב, אלא הסתכל בו דרך החלון ולא פתח, לכן החסיד לן בחוץ, בבוקר נכנס, ואמר לו החסיד שיש לו שאלה, אך רבו אמר לו שכבר השיב לו לפני ששאל. בכל זאת שאל החסיד. יש לי הרהורים שחודרים בי ואיני יודע איך לעצור בעדם. השיב רבו: מי שהוא בעל הבית, הוא קובע מי נכנס. אתה בעל הבית על עצמך וקובע מה הנך רוצה לחשוב, ואם תוקפים אותך הרהורים, צריך לדחותם. בהתחלה זה קשה, ונעשה מתוך מלחמה וגבורה, ולאט לאט, זה מכה גלים לאחור ומשנה לטוב את כל מבנה הנפש, עד שהרהורים כבר לא מופיעים. אין לנו עצת פלא של קיצור דרך, ואין לנו אלא מה שהרמב"ם כותב שחזרה הרבה פעמים על מעשה קובעת את תכונת נפש, כך שאם הרבה פעמים תדחה הרהורים מתוך מאמץ ועבודה, לבסוף זה יהיה הטבע שלך לא להרהר כלל.
3. על כל פנים מותר לך מדי פעם לחלום עליה, לא במובן של מציאותה הגופנית, אלא בנשמתה הטהורה, ולינוק מזה גבורה וקדושה ותשוקה לאהבת ד' ולימוד תורה (עיין ראשית חכמה לרבי אליהו די וידאש, שער האהבה, פ"ד, מעשה בשם רבי יצחק דמן עכו). ובזכות שתחזיק בטהרה, תזכה אחר כך להתחתן בטהרה.

תיקון הברית (א)

שאלה.

אני תלמיד ישיבה שמשתדל ב"ה ללמוד אולם יש לי בעיה קשה עד מאוד של מחשבות אסורות שצעות ועולות בכל מיני מצבים ואפילו בתפילה. לפעמים אני מצליח להשתלט על מחשבות אלו, אולם עוד לא הצלחתי להיגמל מעבירה חמורה ביותר של הוצאת שכבת זרע לבטלה, עד כדי כך שהפכה אצלי להרגל ולקניין במשך השנים הרבות, והיא התחילה להפריע לי

מאוד משנכנסתי לישיבה וליבי זועק. ובאמת מנסה אני לעשות תשובה בכל דרך שהיא, וקראתי את כל הספרות בנושא, ובכל זאת לא עזר כלום. ואחרי כל פעם שהוצ"ז נשבר ליבי בקרבי וניסיתי לחזור בתשובה וקיבלתי על עצמי לא לעשות יותר עבירה זו, ושוב נכשלתי, עד שידוע אני שרשע גמור אנו ורעתי גדולה עד מאוד לפני ד' יתברך עד שאין לי תקנה לשוב, וראיתי גם שהזוהר כתב שעל עבירה זו אין תשובה. אולם בכל-זאת יודע אני שתשובה מאהבה אולי תעזור לכפר על עברותי, אבל איני יודע כיצד יש לעשות תשובה מאהבה, ושהרי אני מסתכל בספרי התשובה כמו שערי תשובה לריבנו יונה וכדומה ורואה אני מדרגות תשובה שאינני מסוגל לעמוד בהם, ולכן הייתי מבקש לדעת האם יש תשובה לעבירה זאת? וכן, כיצד אוכל להפסיק עבירה חמורה זו, ואם יש תשובה, מה הדרך המעשית שבה אתחיל ואתקדם, כדי שאוכל לעשות תשובה מאהבה.

תשובה.

1. קודם כל, יש לדעת שאין דבר שעומד בפני התשובה, וזה יסוד כל התורה שתשובה קדמה לעולם, ושמצד האדם הוא יכול לתקן כל דבר. ומה שכתוב בספר הזהר שאין תשובה, הכוונה בדרכים הרגילות של תשובה, מפני חומרת הדבר, אבל על ידי לימוד תורה יש תיקון, כפי שכתוב בזהר עצמו. וכבר תמה הגר"א על כך שהעתיקו את ראשית הזהר על חומרת הדבר שאין תשובה, ולא העתיקו סוף דבריו שעל ידי לימוד תורה יש תשובה (סידור הגר"א אורחות חיים כתר ראש). והתורה היא אש מטהרת ושורפת כל סיג רע שנדבק בנפש, ולכן אין לך להיות שרוי בצער שאין לך כביכול תיקון. אך זה ודאי שהלב צריך להיות נשבר מפני גדול החטא, אך לא במובן של יאוש, אלא במובן של זירוון התיקון.
2. אין תרופות פלא למלחמת היצר, זאת ההכרעה המוסרית של האדם, שבזה הוא בונה את אישיותו, ואת העולם הבא, על ידי נצחון הטוב על הרע. כל ההייה כולה היא מלחמת הרע והטוב על משטר העולמי, ואנו שותפים במאבק הקוסמי הזה, והוא צריך גבורה גדולה. אנו נולדנו כדי להילחם, כדי לעלות אל המעלה העליונה שעבורה ברא ריבוננו של עולם את האדם, ורק על ידי מלחמה פנימית נגיע, כדברי מסילת ישרים בפרק הראשון. ובודאי שיש מקום לעצות ותחבולות שונות, אך הן לא תפטורנה אותנו ממלחמה, רק תסייענה. ולפני הכל האדם צריך להיות מוכן להילחם, וצריך הוא להאמין בכחו הפנימי שיש לו כח לנצח, כי כך ברא אותו ריבוננו של עולם. אם לא יאמין בכחו להתגבר, גם בעזרת כל העצות של כל הספרים לא ינצח, כדוגמת צבא ^{הצבא} ~~הצבא~~ היטב בנשק אך עם מוראל ירוד. לעומת זאת מועטים, חמושים בדלות, יוכלו לנצח צבא אדיר, אם הם מוכנים למות ולהילחם עבור האידיאל שלהם.
4. לכן השולחן ערוך פותח: יתגבר כארי. אפילו כדי לקום בבוקר צריך גבורת אריה. ומה אנו לומדים לכל הגבורות האחרות, שאחרי שאדם התגבר כמה פעמים, המאבק נעשה עבורו יותר קל. זה הכלל, אדם צריך להאמין בגבורתו, ולפתח תוך כדי מאבקים יותר ויותר גבורה. וכשבאים הרהורי עבירה צריך למחוץ אותם בן רגע. כדברי הרמב"ם במורה נבוכים על הפסוק שנאמר על הנחש: "הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב", שהנחש מכה אותו בעקב כלומר בחלק הנמוך שבנו, ואנו מכים אותו בעזרת הראש שלנו, בעזרת כח המחשבה והשכל. וגם לאנשים גדולים באים הרהורי עבירה, כמו שמסופר על רבי משה קורדובירו, שהיה לומד כל הלילה, וכאשר באו לן הרהורי עבירה היה שורפם בשם המפורש. וכן יש לנהוג.

5. צריך ללמוד וללמוד, ולחשוב עד אשר יתחזק הרצון לעשות את הטוב, והוא יכוין את המעשים ויברח ממעשים רעים, המעשים הטובים או מניעת המעשים הרעים, מעצבים את המבנה הנפשי של האדם, עד שבאורח טבעי הוא עושה את הטוב. זאת המסילה שמתאר הרמב"ם בשמונה פרקים: שכל - רצון - מעשים - מידות.
זה הכלל, אין בזה ניסים, צריך להמשיך להאבק, ולהביט נכוחה אל האור.

תיקון הברית (ב)

לשאלתך אם אפשר לחרול מלהיכשל בהוצאת שכבת זרע לבטלה או שיש לדעת שזה תמיד יבוא - ודאי שאפשר להפסיק ומצוה להפסיק. וכל מצוות התורה אפשרי לאדם לקיימם, אלא שלפעמים זה קשה, אבל הגיבור הוא הכובש את יצרו. וכמה גדולה המתיקות של כבישת היצר, כי זה קרבן ל' שממנו עולה ריח ניחוח ל'. והרי בשביל זה ריבונו של עולם נתן לנו יצר הרע, כדי שנכבוש אותו, ויסוד הכל הוא להאמין שיש כח להתגבר, וצריך להחליט פעם אחת לשבור את עצמו, גם אם זה נורא קשה, אך במשך הזמן יהיה יותר ויותר קל. ומסורת קדומה שמי שמתגבר ארבע־חמש פעמים, אחרי כך יהיה לו יותר קל, וכאשר באים הרהורים רעים, צריך למחוץ אותם מיד בעקב, ולא לתת להן זכות שביתה אפילו שניה אחת. והיו גדולי ישראל שכל פעם שהיה בא להם הרהור, היו מעביירים את ידם בתנועה על מצחם, כאילו מוציאים משם את הרהורו, ומתוך כדי זה גם גירשו את הרהורו. ובמשך כל היום צריך להתכונן למלחמתנו להיות מוגן בלילה בששים גבורים מפחד בלילות, לטכס את המלחמה בפרטי פרטים, להכין בדיוק מה תהיה התגובה, אם האויב יתקיף צד זה או מצד זה. וצריך בלילות להרהר בדברים טהורים שמסבים לך מתיקות גדולה, כדי שזה יעמוד מנגד, וכמו שהדמיון יכול לקלקל הוא גם יכול לעזור לתקן. ומה שהנך שואל אם לא עדיף בתחבולות שונות, ובודאי כל תחבולה אפשרית היא ברכה, כגון לא לישון לבד בחדר וכדומה, שאגב זה ממילא אסור, ובתחבולות תעשה מלחמה, אם כי עיקר המלחמה היא בעזרת האומץ והגבורה וההחלטה הנחושה, אך יש מקום לתחבולות, כגון לישון עם בגדים. ואמנם בהתחלה יש הרבה יסורים, אך גם הם טובים, כי הם מכפרים על העבר ומגקים את הנפש מזוהמתה. ומה שאתה שואל שמא כדאי להתחתן על אף שזה ישבש את הלימודים - ודאי שלהתחתן הוא רעיון טוב, לכל אחד על פי סדרי תכניות לימודיו, אך את הבעיה הזאת יש לפתור לפני הנישואים, כי אותם נסיונות עומדים אחר כך בזמנים שאשתו של אדם אסורה לו, וזה ניתן, כי את המכשול הזה יש להפסיק באופן מדי, פעם אחת ולתמיד. ואם בטעות פעם נכשלים שוב, יש לקיים דברי חז"ל אל תהיה רשע הרבה, וכי אפשר להיות רשע מעט, אלא מי שאכל שום ורוחו נודף לא יאכל שום ויהיה ריחו נודף עוד יותר, כלומר אם נכשלים פעם אחת, עכשיו הנסיון הגדול הוא להחזיק מעמד ולא להמשיך להחליק כלפי מטה, שכל עבירה מורכבת משלשה חלקים א. העבירה עצמה. ב. הנפילה הנפשית שהיא גורמת. ג. עבירה חדשה שנגרמת עקב זה.

אדרבה יש למשוך את הרצון כלפי מעלה על-ידי לימוד תדירי בספרי אמונה ומוסר.

תיקון הברית (ג)

מה שהנך לכוד בחטא הוצאת שכבת זרע לבטלה וגם נחרד בעמקי נפשך, וזה שובר רוחך לגמרי ומונע ממך ללמוד ולהתעלות - הנה ודאי שהלב צריך להיות נשבר מפני כל עבירה, וקל וחומר מפני עבירה חמורה, אך שבירה זו אינה צריכה להביא יאוש ואי עשייה, אלא אדרבה תשוקה

לתקן ולהתרומם. ועוזן זה חמור הוא, אך לא יותר חמור מעוונות אחרים מדאורייתא, ועל כולם הלב צריך להיות נשבר, ומה שהאריכו רבותינו הקדושים בגמרא לומר שהוא כשופך דמים, ועובד עבודה זרה וחייב מיתה (נדה יג ב), זה לאו דווקא, אלא כדי ללמדנו שזה חמור מאד. כמו שהסביר הרמב"ם שדברי חז"ל שהאריכו בנדון הוא כדי "לאיים ולהפחיד" (רמב"ם פהמ"ש סנהדרין ג ד א), שנדע שזה חמור. ומה שכתוב בספר הזהר שלעבירה הזאת אין תשובה, גם זה לאו דווקא כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה, אלא הכוונה שאין די בתשובה רגילה, כמו שכתוב בספר הזהר עצמו שצריך "תשובה סגיי" (זהר נח סב א), כלומר תשובה גדולה. – ומה שכתוב בשולחן ערוך שחטא זה חמור מכל העבירות שבתורה (שו"ע אה"ע כג ג עפ"י הזהר), גם זה לאו דווקא (ב"ש שם ס"ק א), ובכל זאת אין כוונתנו לומר שזה אינו חמור, אלא שלא ישבר לבו של האדם בקרבו עד כדי אבדן תקוה בחייו, ושבירת כל אמונו בעצמו. ואם אדם נופל, הרי זה קורה לכל אחד ליפול כל מיני נפילות, והעיקר לקום. וגם אם נופלים עוד פעם, שבע יפול צדיק וקם, וזה קורה שאדם נופל מנוצח בקרב, הגרוע הוא להיות מנוצח בלי קרב.

וכאמור צריך תשובה גדולה. וכאשר נשאל רבנו הרב צבי יהודה מה היא הדרך לתיקון הברית, היה משיב שיש להרבות באהבה (חוברת גדול שימושה עמ' 11 סע' יח). שהאור הגדול של אהבת ישראל הינו שוטף כל המחשכים הנמצאים בעומק הנפש.

צריך לדעת שבמצולות הנפש יש כוחות רעים, והם מתפרצים תדיר להשחית, ויצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, וכדי לחסום ולנצח כוחות אלה, אין בנמצא תחבולה מסוימת חד פעמית, אלא זהו מאבק תדיר. צריך להוסיף אורה תמיד, אורה של חסד, אורה של תפילה, אורה של תורה, אורה של מצות. צריך שאש ונמיד תדלוק בלב לא תכבה. והאש הזאת יש בכחה לשרוף את הסיגים. אבל צריך עבודה מתמדת.

תיקון הברית (ד)

מה ששאלת מה חילוק בין מזיד שוגג ואונס לגבי הוצ"ל, – הנה מזיד הוא שאדם יודע שזה אסור, אך נכנע ליצר הרע וחוטא. שוגג הוא שלא ידע שזה אסור, ומה שיכול לקרות אצל ילדים קטנים אשר טרם למדו. ואונס הוא כאשר הדבר קורה שלא ברצונו כגון בשינה, שאז אונס רחמנא פטריה, כי אין אדם אשם במה שבא לו שלא ברצונו. אמנם חז"ל אמרו שלא יהרהר אדם ביום, שמא יבוא לידי קרי בלילה (עבודה זרה כ ב). ולכן אם הוא הרהר ביום וראה קרי בלילה, הוא צריך לעשות תשובה, אך התשובה אינה מכוונת כל כך למה שראה קרי, אלא בעיקר שהרהר ביום, והקרי בא לגלות את ההריסה בנפש שגרם ההרהור ביום. וכן אם הסתכל בדבר לא צנוע ביום, אע"פ שלא הרהר, שניהם גורמים קרי, הרהר גם בלי להסתכל, והסתכלות גם בלי להרהר (ע' משנה זבים ב ב). ואפילו אם הרהר או הסתכל, ולא ראה קרי, עליו לעשות תשובה, כי הם איסורים עצמיים, ולא רק בגלל שגורמים לקרי, אלא שהקרי מגלה את הטומאה שהם מכניסים בנפש. לכן אם באים לאדם הרהורים עליו לדחותם מיד, וכן אם מזדמן לו לראות משהו לא צנוע, עליו להשפיל מבטו מיד, ואם אינו עושה זאת, אז הוא עלול לבוא לידי קרי, וגם מלבד זאת אם יתן להרהורי למשוך אותו, הוא עלול להידרדר להגיע לידי חטא במזיד ממש. ומה שחז"ל אמרו ששלוש עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום, ואחת מהן היא הרהור עבירה (בבא בתרא קסד ב), אין הכוונה שהרהורי עבירה נחשבים כאונס שאין האדם יכול לעמוד בהם, שהרי חז"ל השתמשו

בפירוש במלה עבירה אלא כפי שהסביר בספר התניא, כוונתם להרהור ראשוני שבא לאדם שלא ברצון בעל כרחו, שזה נחשב אונס. אבל מה שאדם ממשיך לחשוב ברצונו ואינו דוחה את ההרהור בכח השכל, זאת עבירה. ומה שאין אדם ניצל מהרהורי עבירה, הכוונה שבאים לו בכל יום, אך עליו לנצחם. וכאשר הוא מנצח את ההרהורים, ניצל מקרי בלילה, וקל וחומר שניצל מלהתדרדר עד כדי חטא במזיד. אמנם יש ספרים שגם על קרי אונס יש לעשות תשובה, אך זה לא מעיקר הדין, אלא אם כן חששו שזה בא לו מפני שבמשך היום הרהר.

אבל על מזיד ודאי יש לעשות תשובה, ועיקר התשובה היא להבא לחדול מזה. באשר הכפרה על העבר, זה על ידי לימוד תורה הרבה, שהמאור שבה מגרש את המחשכים, אך גם התשובה לעתיד קשה היא, כי יש לנצח את היצר, ואם זה קשה, הרי לפום צערא אגרא, וגם הצער מכפר על העוונות, אבל ככל שמתגברים, יותר הנצחון נעשה קל, כי אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע.

תיקון הברית (ה)

1. קודם כל אינך צריך להתיימשך עד מוות מפני שנכשלת פעם אחת בהוצ"ז, ולהסיק מכך שכל התורה שלמדת הינה הבל וצביעות, שהרי לא לשוא אמרו לנו חכמים "אל תאמין בעצמך עד יום מותך". (אבות ב ד), והרמב"ם מסביר שגם מי שקנה תכונת נפש מסויימת בעמל רב. גם הוא יכול למעוד, וצריך עבודה תמידית כדי לא להיכשל. והתורה אכן מתחלת בסיפור חטא אדם הראשון, ללמדנו שאף אם יהיה אדם במדרגה היותר עליונה, יכול הוא למעוד. וביחוד ביחס ליצרא דגילוי עריות, שהוא כל כך חזק ומלפף את האדם בעוצמה. ובסוף גמרא קידושין מסופר איך גדולי עולם כמעט נכשלו בו (קדושין פא). לכן מאורע נורא זה אינו צריך לעורר יאוש, אלא ענווה גדולה, וזירוז להתחזק תמיד, כי יצר הרע מתגבר על אדם בכל יום, ולולא הקדוש ברוך הוא בעזרו, אינו יכול לו.
2. ועיקר הזהירות, יחד עם לימוד תורה שמזכך את הנפש, הוא לעמוד בכל משמר נגד כל הרהור, ולדחות אותו מיד, כי כאשר האדם מתחיל להרהר הרהורי עבירה, הרי הוא כבר נמצא בידי העבירה. לכן אין אדם יכול להישמר מכך שיבואו אליו הרהורים, וזה מעבר לבחירה החופשית של האדם, אך כאשר בא הרהור צריך לשרוף אותו מיד. וכמו שכתוב "הוא ישפוך ראש ואתה תשופנו עקב". והרמב"ם מסביר שהיצר הרע תוקף אותנו בחלק התחתון של האישיות בבחינת עקב, והאדם צריך לרמוס אותו מכת ראשו, השכל העליון צלם אלקים שבאדם. מתוך צדקות בתורה שהיא איילת אהבים ויעלת חן צריך לשרוף כל טומאה, ואמנם קשה הדבר, וכאילו חומס מהאדם עונג, אך עונג זה אינו אלא נגע, ולעומת זאת כאשר האדם נשמר בטהרה, הוא חש שמחה ועונג פנימי שאין דומה לו.
3. ובאשר לפגם בנפש מחמת העבירה, גם מזה אין לדאוג יתר על המדה, וגם הדאגה הזאת היא מעצת היצר הרע שרוצה לשבור את האדם בקרבו, שהרי אין אדם יכול להתעלות בעבודת ד' אלא מתוך שמחה פנימית. לכן צריך האדם להאמין שעל אף עוונותיו בתוכיותו ישר וטוב, ואת פגם הנפש צריך לשרוף על ידי לימוד תורה ועשיית חסד, כי אין כמו שני אלה לשרוף כל פגע.